

Prace Ludwiny Palki nad szkolnymi podręcznikami biologii i metodycznymi opracowaniami dla nauczycieli

Ważne miejsce w kręgu zainteresowań naukowych i dydaktycznych L. Palki zajmowały nieomal od początku jej pracy naukowo-dydaktycznej opracowania metodyczne dla nauczycieli oraz szkolne podręczniki biologii i zagadnienia dotyczące ich rozumienia.

Już bowiem w latach 1969-1970 uczestniczyła w opracowaniu przewodnika metodycznego dla nauczycieli biologii w kl. III liceum ogólnokształcącego [4]. Nowo wprowadzone programy biologii zrywały z dotychczasowym ujęciem treści nauczania w ramach odrębnych przedmiotów tj. botaniki, zoologii i biologii ogólnej grupując je wg tzw. linii tematycznych. Wymagało to od nauczycieli całkowitej reorientacji w doborze treści nauczania oraz rozwiązań metodycznych.

Propozycje zawarte w tym poradniku ukierunkowały działanie nauczycieli biologii i wspomagały je. Wskazówki do poszczególnych lekcji obejmowały zwykle informacje dotyczące zakresu treści nauczania, metod i środków dydaktycznych niezbędnych do ich realizacji, uwagi metodyczne o przebiegu lekcji oraz wykazy bibliografii. Uwagi metodyczne o przebiegu lekcji miały charakter dobrze opracowanego planu lekcji; zawierały konkretne projekty przebiegu procesu dydaktycznego ukazujące wszystkie możliwości aktywizowania uczniów. Stąd szczególnie akcentowała L. Palka usytuowanie

ćwiczeń uczniowskich w strukturze lekcji, ich cele i zadania, trudności związane z ich wykonywaniem, sposoby rejestrowania dokonywanych spostrzeżeń oraz ujmowania uzyskanych przez uczniów wyników. Sugerowana tematyka prac domowych logicznie nawiązywała do pracy lekcyjnej.

Nieco później w latach 1973-74 wyłoniła się potrzeba dostosowania istniejących podręczników biologii kl. V - VIII do zaktualizowanych programów nauczania tego przedmiotu. L. Palka opracowała trzy tematy (Rośliny uprawne innych krajów w kl. V [10], Rośliny zielarskie kl. V [9], Porosty kl. VI [8]) w pracy zbiorowej pt. "Biologia. Materiały pomocnicze dla klas V-VIII" [8,9,10]. Zostały one później włączone do podręczników.

Prawie równocześnie uczestniczyła L. Palka w pracach nad podręcznikiem "Biologia dla kl. II liceum ogólnokształcącego" (1975 r. [11]). Opracowała instrukcje do ćwiczeń botanicznych. W ich ujęciu zaznacza się wyraźnie metodyczne doświadczenie L. Palki. Wskazówki zawarte w instrukcjach ukierunkowują samodzielne działanie i myślenie uczniów, stwarzają sytuację problemową oraz pomagają sformułować ważniejsze problemy badawcze. Wykaz środków dydaktycznych niezbędnych do wykonywania obserwacji i eksperymentów, zwięzłe i logiczne uwagi dotyczące techniki pracy laboratoryjnej, kolejności dokonywanych spostrzeżeń i dokumentowania ich wyników w zeszycie przedmiotowym usprawniają pracę ucznia. Autorka świadomie unikała podawania informacji, które winni uczniowie samodzielnie zdobywać w trakcie pracy laboratoryjnej.

Wymienione dotychczas przez nas jak i omówione w odrębnych rozdziałach działania wprowadzały L. Palkę w dziedzinę teorii podręcznika szkolnego dla uczniów i nauczycieli oraz metodologiczne założenia badań nad podręcznikami. Równocześnie jednak służyły nabywaniu doświadczenia niezbędnego autorowi podręczników szkolnych.

Logicznym więc następstwem było włączenie się L. Pal-ki do prac nad koncepcją, opracowaniem i weryfikacją szkol-nych podręczników biologii prowadzonych w latach 1976 - 1982 (w ramach problemu węzłowego Ministerstwa Oświaty i Wychow-ania) przez Zakład Dydaktyki Biologii WSP w Krakowie pod kierunkiem doc. dra hab. W. Stawińskiego [59-65].

Uczestniczyła w opracowaniu podręczników dla kl. V (Stawiński W., Palka L., Dziedzicka A., Piotrowicz M.) i kl. VI (1982) Stawiński W., Palka L., Piotrowicz M., Zyśk A.) oraz w zweryfikowaniu podręczników dla kl. IV, V, VI (Stawiński W., Palka L., Piotrowicz M. [60,61,62]). Badania wdrożeniowe nad podręcznikiem biologii kl. IV i VI prowa-dzone były wspólnie z Instytutem Programów Szkolnych w ra-mach problemu węzłowego Ministerstwa Oświaty i Wychowania.

Ponadto L. Palka była współautorką skryptu akadem-kiego "Zarys dydaktyki biologii" pod red. W. Stawińskiego [31,34,37], podręczników dla nauczyciela biologii dla kl. V i VI (1979 [26], 1980 [64]) oraz zeszytów ćwiczeniowych dla ucznia kl. V [43] i kl. VI [65]).

Analiza opracowań dotyczących badań prowadzonych w Polsce i za granicą nad podręcznikami dla ucznia i nau-czyciela doprowadziła do sprecyzowania wymogów metodolo-gicznych stawianych badaniom, prowadzonym nad funkcjonal-nością nowoczesnych podręczników dla ucznia i nauczyciela.

W opracowanej przy aktywnym współudziale L. Pal-ki koncepcji podręcznika biologii zwrócono szczególną uwagę na:

- a) strukturyzację treści nauczania,
- b) prawidłowe kształtowanie pojęć,
- c) traktowanie ucznia jako podmiotu procesu uczenia się, a nauczyciela jako organizatora tego procesu,
- d) zapoznavanie uczniów z racjonalnymi sposobami po-znawania przyrody i przyzwyczajanie do posługiwa-nia się nimi.

Działy podręcznika kl. V i VI (bakterie, glony, grzyby, mszaki, paprotniki) opracowane przez L. Palkę charakteryzują się wyraźną strukturą treści. Były one przez autorkę weryfikowane w toku badań eksperymentalnych metodą grafów i macierzy. Opracowane przez nią rozdziały podręczników dla nauczyciela kl. V i VI zawierają wartościowe ukierunkowanie metodyczne dla nauczyciela jako organizatora procesu poznawania przez uczniów przyrody. Dotyczą one w dużej mierze strukturyzacji treści poznawczych, poprawnego kształtowania pojęć oraz stymulacji procesów poznawczych, a szczególnie związanych z samodzielnym poznawaniem przyrody i poszukującym tokiem procesu nauczania i uczenia się biologii.

L. Palka włożyła duży wkład w opracowanie modelu badawczego prac nad podręcznikiem oraz teorii podręcznika dla ucznia i nauczyciela. Była autorką oryginalnych narzędzi badawczych dla oceny podręczników dla ucznia i nauczyciela (ankiet, testów wiadomości i umiejętności). Na szczególną uwagę zasługuje jej pionierska praca nad konstrukcją testów przyswajania i rozumienia tekstów podręcznika dla uczniów.

Testy rozumienia, których autorką była L. Palka badały recepcję wszystkich elementów podręcznika (tekstowych i pozatekstowych), a mianowicie:

- tekstu informującego (pojęć, definicji, wyjaśnień słownych),
- ilustracji,
- instrukcji do obserwacji i ćwiczeń,
- pytań i poleceń.

Testy rozumienia sprawdzały rozwój podstawowych operacji myślowych u uczniów, jak np.: analizowanie, syntetyzowanie, abstrahowanie, uogólnianie.

Wspólnie z zespołem badawczym wyeksponowała 5 podstawowych funkcji podręcznika biologii, a mianowicie: badawczą, informacyjną, samokształceniową, motywacyjną i kontrolną. Funkcja badawcza i kontrolna w podręczniku zostały

dopełnione i wyeksponowane w zeszycie dla ucznia kl. V i VI. L. Palka opracowała ciekawe projekty ćwiczeń i dokumentacji w zeszycie oraz testy do autokontroli do opracowanych działów w podręczniku.

Wyniki badań naukowych nad podręcznikami dla uczniów i nauczycieli L. Palka przedstawiła w szeregu publikacjach wydanych w kraju i za granicą, na Krajowych i Zagranicznych Konferencjach oraz w publikacjach popularnonaukowych i spotkaniach z nauczycielami. Znajdowały one również oddźwięk w jej pracach dydaktycznych ze studentami.

Publikacje i komunikaty L. Palki budziły żywe zainteresowania i dyskusje wśród dydaktyków biologii i nauczycieli. Miała wciąż nowe koncepcje pracy naukowej w dziedzinie strukturyzacji tekstu podręczników (treści nauczania) jak i struktury poznawczej.

L. Palka opracowała trzy rozdziały do II części "Zarysu dydaktyki biologii". Pierwszy z nich dotyczy zagadnień z zakresu morfologii i anatomii roślin, metodyki nauczania (rozdz. 24 [33]). Drugi wiąże się ściśle z główną dziedziną jej specjalizacji naukowej, a mianowicie metodycznymi aspektami nauczania treści z fizjologii roślin (rozdz. 25 [37]). W obu tych rozdziałach przedstawiona została analiza celów i zadań nauczania i treści anatomiczno-fizjologicznych oraz wynikające z nich ukierunkowanie odnośnie doboru i ustalania zakresu treści nauczania. Na tym tle przedstawiła L. Palka zasady strukturyzacji materiału rzeczowego i przykłady struktur treści nauczania oraz procesu dydaktycznego na wybranych jednostkach lekcyjnych. Przytoczone zadania i lektura dla studentów stanowią zachętę do samodzielnego poszukiwania i modyfikowania rozwiązań metodyczno-organizacyjnych. W ujęciu obu rozdziałów silnie akcentowany jest związek nauczania biologii z naukami biologicznymi oraz treści nauczania biologii z praktyką szkolną. Trzeci rozdział dydaktyki biologii dotyczył zagadnień związa-

nych z kształceniem, doksztalcaniem i doskonaleniem zawodowym nauczycieli biologii (rozdz. 35 [31]). Autorka zarysowała w nim strukturę organizacyjną instytucji odpowiedzialnych za przygotowanie nauczycieli do pracy zawodowej oraz główne formy i konkretne możliwości samokształcenia nauczycieli biologii obejmującego także i udział w pracy naukowo-badawczej. Doświadczenie zdobyte poprzez bezpośredni udział L. Pałki nie tylko w kształceniu lecz również doksztalcaniu i doskonaleniu nauczycieli biologii oraz w badaniach dotyczących tych zagadnień poparte głęboką wiedzą teoretyczną z dziedziny dydaktyki szkoły wyższej i pedeutologii przyczyniły się do rzeczowego ujęcia tekstu rozdziału.